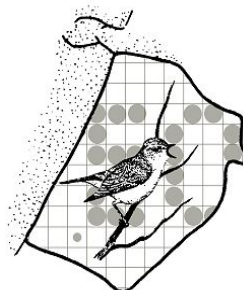

Project Ereprijs

Een plan voor inrichting en beheer van het Kopje van Aerdenhout

Project Ereprijs

Een plan voor inrichting en beheer van het Kopje van Aerdenhout

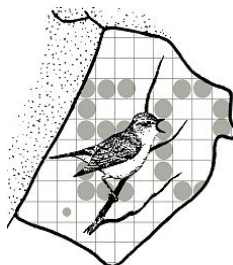
Opgesteld door:
Joop Mourik
en Jaco Diemeer

Koninklijke Nederlandse
Natuurhistorische Vereniging
Afdeling Haarlem e.o.

Vogelwerkgroep
Zuid-Kennemerland

Met dank aan:
Eddy Weeda
Pim de Nobel
Siem Langeveld
Anneke Koper

Datum publicatie:
9 december 2002

Ten geleide

Met bijzonder veel animo voldoe ik aan het verzoek van de opstellers om dit rapport met een aanbeveling in te leiden. Sinds een kwart eeuw ligt het Kopje van Aerdenhout me na aan het hart. In de periode waarin ik in Haarlem woonde, zag ik het mooie duin met zijn bijzondere begroeiing van jaar op jaar minder mooi en minder bijzonder worden. Duinzand is blank of tenminste blond; zwarte grond en houtsnippers horen in de duinen niet thuis. Maar ieder jaar zag je minder stukjes onbedorven zand zonder bruine of zwarte deklaag. Steeds kleiner werden de snippers bloemrijk grasland, steeds groter de stukken waar aangeplante struiken de overhand kregen. Zoektochten naar Kleine ereprijs en Kleine ruit werden de laatste tien jaar steeds tevergeefs overnomen.

Dikwijls dacht ik: Is er dan niemand bij Gemeente Bloemendaal die zich om wilde planten bekommert en die de meerwaarde van een duingrasland boven een plantsoen inziet? Toch wel, ten langen leste. Beter laat dan nooit ... De zaadvoorraad in de grond is stellig nog niet uitgeput. Ruimen, die houtsnippers! Weg met de zwarte grond! Rooien, al die aangeplante struiken! Wat er van nature wil groeien, is honderd keer mooier, boeiender en verrukkelijker. Beter ten halve gekeerd dan ten hele gedwaald. Als we nú herstelmaatregelen nemen, zullen we zien dat het Kopje over een paar jaar zijn naam weer verdient en binnen tien jaar in oude luister prijkt. Leve het duingrasland, leve het Kopje van Aerdenhout!

Zwolle, 1 december 2002

Eddy Weeda

Inhoud

1. Inleiding	1
2. Gebiedsbeschrijving	2
2.1 Ligging en begrenzing	2
2.2 Cultuurhistorische achtergrond; aanleg en inrichting	2
2.3 Beleid, beheer en gebruik	3
3. De natuur van het Kopje	4
3.1 Landschap	4
3.2 Vegetatie	4
3.3 Flora en fauna	5
3.4 Bedreigingen	8
4. Toekomstvisie	9
4.1 De functies natuur en recreatie	9
4.2 Streefbeeld natuur	9
5. Inrichting en beheer	10
5.1 Het inrichtingsplan	10
5.2 Uitvoering van de herinrichting en het vervolgbeheer	10
6. Voortgang	12
6.1 Communicatie	12
6.2 Monitoring	12
6.3 Evaluatie	12
Literatuur	13
Adressen	14
Bijlagen: 5	

1. Inleiding

Het Kopje van Aerdenhout heeft zijn naam en functie te danken aan z'n hoogte en het vrijwel ontbreken van bomen. Het bood dan ook een fraai uitzicht over de omgeving, althans tot het midden van de 20e eeuw. Tegenwoordig is het Kopje veel minder kaal. Bomen en struiken belemmeren het uitzicht en hebben het duingrasland met z'n karakteristieke flora en fauna verdrongen.

Het Mr. Enschedépark, waarvan het Kopje deel uitmaakt, is gedurende lange tijd extensief in beheer geweest. In de jaren negentig heeft forse dunning in de beplanting plaatsgevonden. Op zichzelf een goede maatregel om het open karakter te bevorderen. Bij de uitvoering is helaas geheel voorbijgegaan aan de hoge natuurwaarden. Het vrijkomende hout werd niet afgevoerd maar versnipperd en ter plaatse in het kwetsbare duingrasland gestort. In ecologisch opzicht heeft dit een zeer ongewenste situatie opgeleverd. Het droge, kalkrijke duingrasland is tot een minimum gereduceerd. De bijzondere flora en fauna staan op het punt te verdwijnen.

Het duingrasland van het Kopje van Aerdenhout is lange tijd befaamd geweest als groeiplaats van de uiterst zeldzame Kleine ereprijs (*Veronica verna*) in Nederland (Weeda, 1979). De afgelopen jaren is deze soort echter niet meer waargenomen. Het verdwijnen is des te betreurenswaardiger, omdat Kleine ereprijs in heel Noordwest-Europa uiterst zeldzaam is. Maar wellicht herstelt de populatie zich uit de zaadvoorraad, als tenminste nu maatregelen worden genomen.

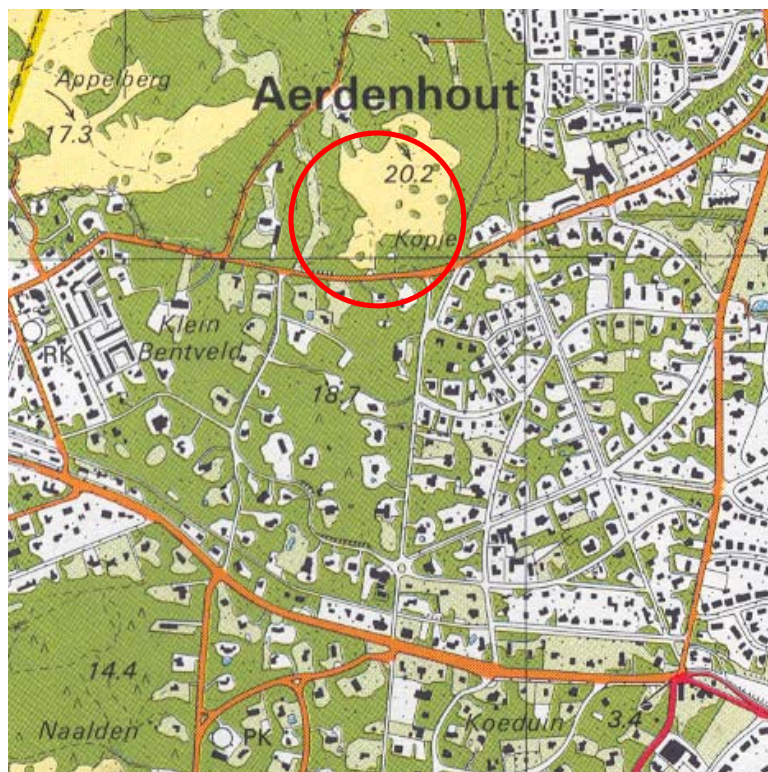
Enkele jaren geleden zijn het Mr. Enschedépark en drie andere duinparken van de gemeente Bloemendaal toegevoegd aan het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. De nieuwe status versterkt de natuurfunctie en geeft aanleiding om de inrichting en het beheer te herzien. Hierbij zou het accent moeten liggen op algemene recreatie in het lage deel van het Mr. Enschedépark en op natuurbeleving op het Kopje. Het beheer dient erop gericht te zijn om de fraaie afwisseling te herstellen van open duingraslanden met Duinroosje en duinstruwelen met Zomereik, Kardinaalsmuts en Meidoorn.

Om daartoe een aanzet te geven heeft de KNNV afdeling Haarlem e.o. in 2002 de flora en kleine fauna van het Mr. Enschedépark geïventariseerd. Bijzondere soorten zijn gekarteerd, evenals plekken met opdringerige bomen en struiken die niet aan het duinlandschap eigen zijn. Op basis van deze bevindingen presenteren wij een streefbeeld voor de natuur van het Kopje en een visie voor duurzaam gebruik en beheer van het duinpark. Het onderzoek en de visie richten zich in de eerste plaats op de natuurwaarden van het Kopje.

2. Gebiedsbeschrijving

2.1 Ligging en begrenzing

Het Kopje van Aerdenhout (circa 0,5 ha), ook wel Julianaduin genoemd, maakt deel uit van het Mr. Enschedépark (circa 5 ha). De duintop heeft een hoogte van meer dan 20m +NAP en maakt deel uit van de reeks loopduinen die de binnenduinstrand van Bloemendaal en Aerdenhout vormt. De lagere delen van het park liggen op 7-8m +NAP. De Amersfoortcoördinaten zijn: 100-487 rechtsonder en 100-486 rechtsboven. De noordkant wordt begrensd door de Bentveldsweg, de zuidkant door de Mr. H. Enschedéweg. De oostelijke begrenzing loopt over de duinrug en wordt gevormd door het raster van het particuliere duinterrein “De Wildernis” aan de Van Haemstedelaan.

Landschappelijk vormen het Mr. Enschedépark en “De Wildernis” een eenheid.

2.2 Cultuurhistorische achtergrond; aanleg en inrichting

Het gemeentelijk duinpark en de erlangs lopende weg zijn genoemd naar Mr. H. Enschedé (Sterck-Proot, 1975; zie ook bijlage 5). In 1911 heeft de gemeente Bloemendaal de aan het echtpaar Enschedé-van Lennep toebehorende wegen, voetpaden en gronden in Groot en Klein Bentveld in eigendom overgenomen.

Het park is in de jaren 1912/1913 aangelegd. Hoewel de naam “Mr. Enschedépark” als zodanig reeds in gebruik was, vond de officiële vaststelling pas plaats bij raadsbesluit van 19 april 1934.

De Mr. H. Enschedéweg is in 1912 aangelegd op de plaats van het Bentveldsduinpad (Nierhoff, 1963). In zuidelijke richting verving deze weg een gedeelte van de vroegere Doodweg aan de voet van de binnenduinstrand. Het meest zuidelijke deel van de Doodweg heet thans Van Vollenhovenlaan en het noordelijk deel Van Haemstedelaan.

Het hoogste punt van het Kopje werd gemaakt van zand dat bij de reconstructie van de oude Doodweg vrijkwam. Het duin kreeg bij raadsbesluit van 26 juni 1913 de naam Prinses Julianaduin. In mei 1926 werd een oriëntaertafel die voordien op het Koningin Wilhelminaduin (het Kopje van Bloemendaal) stond, naar het Prinses Julianaduin verplaatst. Ten behoeve van de recreatie werden paden aangelegd en bankjes geplaatst. De hieronder afgebeelde ansichtkaart uit 1930 geeft een beeld van het ruime uitzicht in die tijd.

2.3 Beleid, beheer en gebruik

Het Mr. Enschedépark heeft ruim 90 jaar de bestemming "gemeentelijk duinpark" gehad met als hoofdfunctie recreatie en als nevenfunctie natuur. Bij de zogenaamde tweede fase zijn de gemeentelijke duinparken van Bloemendaal aan het Nationaal Park Zuid-Kennemerland toegevoegd.

Nationale Parken, waarvan er in Nederland momenteel 15 zijn, genieten de hoogste graad van bescherming op het gebied van natuur en ruimtelijke ordening. De hoofdfunctie is natuur, met als belangrijke nevenfunctie recreatie. Vrijwel het gehele Nationaal Park Zuid-Kennemerland is in beheer bij gespecialiseerde organisaties als Natuurmonumenten, PWN en Staatsbosbeheer. Het beheer van het Mr. Enschedépark is in handen van de gemeente Bloemendaal.

Het onderhoud bestaat uit het regelmatig maaien van de boomweide aan de duinvoet. In het najaar wordt het afgevallen blad van voornamelijk populieren het bos in geblazen met de bladblazer. Ook de bermen van de geasfalteerde paden worden enkele malen per jaar gemaaid.

Tot enkele tientallen jaren geleden was het Kopje een geliefde speelplaats voor kinderen, 's zomers om sprinkhanen en hagedissen te vangen en 's winters om te sleeën. Tegenwoordig is het park vooral een uitlaatplaats voor honden. Dit extensieve gebruik is tot op zekere hoogte vergelijkbaar met dat van het Zeedorpenlandschap (Doing, 1988). Ook zijn er nog wandelaars die het Kopje beklimmen vanwege het uitzicht, dat echter goeddeels tot het verleden behoort. Een negatieve ontwikkeling is het vandalisme dat de natuur schade toebrengt. De onoverzichtelijke bosjes bieden een schuilplaats aan lieden die fiekies stoken en het terrein vernielen.

3. De natuur van het Kopje

3.1 *Landschap*

Het Kopje verschilt landschappelijk sterk van het lagere deel van het Mr. Enschedépark. De hoge duinen en hellingen behoren tot het Fakkелgraslandschap van de matig kalkhoudende Jonge duinen (Doing, 1988). Dit landschapstype is optimaal ontwikkeld in de Bloemendaalse duinen en komt in veel verschijningsvormen voor. Karakteristiek voor de hoge loopduinen aan de binnenduintrand zijn de duingraslanden met Duinroosje, die afgewisseld worden door meidoornstruwelen en duineikenbosjes. De rijkdom aan plantensoorten is zeer hoog, wat ook weer een rijk dierenleven met zich meebrengt. Doorslaggevende factoren zijn openheid, licht en warmte.

Het lager gelegen deel van het Mr. Enschedépark grenst aan het Strandwallenlandschap van de diep ontkalkte Oude duinen. Een groot deel van Aerdenhout en de landgoederen aan de duinzoom behoren tot dit landschapstype (Mourik et al., 2002). De begroeiing bestaat voornamelijk uit opgaand eikenbos (vaak voormalig hakhout op zeer oude stoven) met Beuk, Vogelkers of Gewone es en lokaal een ondergroei van Adelaarsvaren of Wilde kamperfoelie. De bijzondere kwaliteiten van het Mr. Enschedépark vloeien voort uit zijn ligging op de overgang van twee landschapszones met grote contrasten in ouderdom, reliëf en bodemeigenschappen. Dit gaat gepaard met hoge natuurwaarden. Het Brouwerskolkpark en het landgoed Caprera liggen in dezelfde overgangszone.

3.2 *Vegetatie*

In de jaren zeventig van de 20^e eeuw had de kruidenvegetatie van het Kopje kenmerken van zowel de schrale graslanden van het Fakkелgraslandschap als van de bloemrijke graslanden van het Zeedorpenlandschap (Weeda, 1979). De benaming Zeedorpenlandschap heeft betrekking op duingebieden in de directe omgeving van oude vissersdorpen in het kustgebied van Noord- en Zuid-Holland. Kenmerkend zijn bloemrijke graslanden, die in stand gehouden worden door allerlei vormen van kleinschalig grondgebruik: vroeger voor akkerbouw en tegenwoordig vooral voor recreatie, met name het uitlaten van honden (Doing, 1993).

Floristische bijzonderheden van het Kopje waren Kleine ereprijs, Wilde averuit, Kleine ruit, Oranjegele paardenbloem, Moeslook en Cipreswolfsmelk. Op de laatste twee na zijn deze soorten sinds 1990 niet meer waargenomen. Vooral voor de Kleine ereprijs is de toestand precair, omdat Aerdenhout sinds lang de enige groeiplaats in Nederland is. De vegetatie was een mozaïek van gesloten grasland met dominantie van Duinroosje of Akkerhoornbloem en open plekken met kleine, vroeg bloeiende plantensoorten (Weeda, 1979). De vegetatie met Kleine ereprijs werd getypeerd als een licht ruderaal en ontcalcite vorm van de Duinsterretjes-associatie (*Phleo-Tortuletum ruraliformis*) (Weeda et al. in Schaminée et al., 1996). In de diep landinwaarts gelegen duinen kan deze gemeenschap worden beschouwd als een secundaire pionierbegroeiing op door mens en dier geërodeerde plekken. Het voortbestaan van Kleine ereprijs lijkt dus gerelateerd aan voortdurende maar kleinschalige menselijke activiteiten die ook in het Zeedorpenlandschap plaatsvinden. In de oppervlakkig ontcalcite binnenduinen is dit gebruik nagenoeg verdwenen. Uitzonderingen zijn een enkel speelveldje in Koningshof en de Bloemendaalse duinparken.

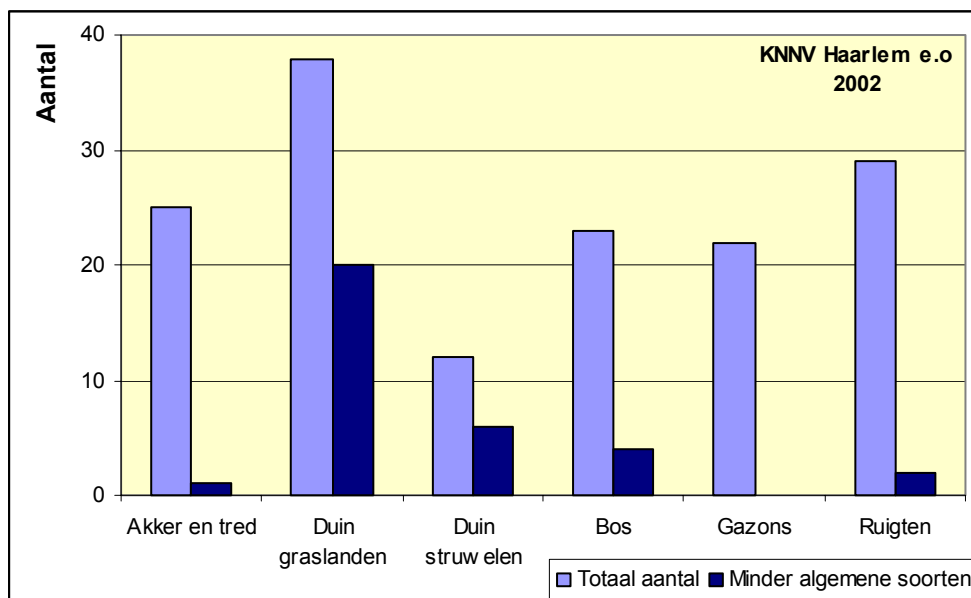
3.3 Flora en fauna

De flora van het duinpark is in 2002 uitgebreid geïnventariseerd. De totaallijst van 171 soorten is opgenomen in bijlage 2. Dit is een respectabel aantal voor een gebied van 5 hectare. Slechts 34 soorten behoren evenwel tot de minder algemene in Nederland.

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Aantal (plek)	UFK90	Status	Oeco	SG
<i>Allium oleraceum</i>	Moeslook	50 (2)	4	KW	8c	DG
<i>Allium scorodoprasum</i>	Slangenlook	550 (4)	3	ED	9c	BS
<i>Euphorbia cyparissias</i>	Cipreswolfsmelk	60 (1)	5	ED	6c	DG
<i>Milium vernale</i>	Ruw gierstgras	50 (1)	3	ED	6b	DG
<i>Sedum telephium</i>	Hemelsleutel	150 (2)	7	A	8c	DG
<i>Thymus pulegioides</i>	Grote tijm	20 (1)	6	KW	6b	DG
<i>Trifolium arvense</i>	Hazenpootje	25 (1)	8	A	6d	DG

Tabel 1. Zeldzame plantensoorten van het Kopje van Aerdenhout (2002). Aantal: bloemstengels (aantal plekken). UFK90: Uurhokfrequentieklasse in Nederland per 1990 (10- delige schaal). Status: Rode lijst (Van der Meijden et al., 2000) KW: Kwetsbaar, ED: Extra Doelsoort, A: Aandachtsoort. Oeco: Oecologische groep (Arnolds en Van der Maarel, 1979). SG: Soortengroep Kopje (fig. 1). DG: duingrasland, BS: bos.

Van het totaal behoren er 22 tot de cultuurplanten, d.w.z. ze zijn aangeplant of uit tuinafval opgekomen. De overige, wilde plantensoorten zijn ingedeeld in zogenaamde soortengroepen die de groeiplaatsen vertegenwoordigen.

Figuur 1. Plantensoorten van het Kopje van Aerdenhout verdeeld in soortengroepen; naar Arnolds & Van der Maarel (1979).

Bijzonderheden als Kleine ereprijs, Wilde averuit en Kleine ruit zijn verdwenen. Misschien niet voorgoed, als tenminste tijdig herstel van de open duinvegetatie plaatsvindt. Andere soorten van de kalkrijke duinen, zoals Cipreswolfsmelk, Ruw gierstgras, Moeslook en Slangenlook, zijn nog in kleine aantallen aanwezig (Tabel 1). Deze zijn met GPS gekarteerd en de groeiplaatsen zijn beschreven volgens de methode van FLORON (1996). De meeste behoren tot de soortengroep van de duingraslanden en zijn dan ook uitsluitend op het Kopje aangetroffen, niet in lagere delen.

Een zeldzame en voor de Kennemerlandse binnenduinen karakteristieke soort is Cipreswolfsmelk (zie foto). De groeiplaats op het Kopje is belangrijk maar staat onder grote druk van verstruiking, vergrassing en beschaduwing. In 1996 werden nog 600 bloemstengels geteld; in 2002 nog slechts 60. Een schrikbarende achteruitgang. Ruw gierstgras, een pionier van het Zeedorpenlandschap, werd in klein aantal aangetroffen langs een pad op de duinrug.

Belangrijke soorten van het kalkrijke duingrasland zijn Smal fakkелgras, Duinroosje, Schermhavikskruid, Hazenpootje, Welriekende salomonszegel, Akkerhoornbloem, Geel walstro, Zachte haver, Knolboterbloem en Zandpaardenbloem (Weeda et al. in Schaminée et al., 1996). Al deze soorten zijn verspreid en in lage aantallen op het Kopje aangetroffen.

Foto: Anneke Koper

Moeslook en Slangenlook zijn karakteristiek voor open bos in de binnenduinen. In Aerdenhout groeien beide vooral in de randen van eikenbos, op de overgang naar wegbermen. Van Moeslook bevindt zich nog een mooie groeiplaats in de eikenbosrand vlakbij het uitzichtspunt. Deze populatie is sinds 1996 niet sterk in omvang veranderd. Slangenlook groeit in kleine aantallen onder de duineiken bij de top. In het laag gelegen deel van het Mr. Enschedépark bevindt zich een grote groeiplaats in het open Iepen-Essenbos bij de Bentveldsweg. Deze is sinds 1996 veel kleiner geworden. Het aantal bloeistengels daalde van ca 3000 tot 500, waarschijnlijk als gevolg van verruiging en de stort van houtafval. Een vrij zeldzame zoomplant van het Kopje is Hemelsleutel. Ook deze komt nog op verscheidene plaatsen voor, vooral aan de Mr. H. Enschedéweg.

Onder de houtgewassen zijn de gedrongen duineiken het meest karakteristiek en ecologisch zeer belangrijk. Helaas dreigen de bomen die met hun takken laag over de grond hangen, verstikt te worden door snel groeiende bomen en struiken. De kwarrige en struikachtige groeiwijze maakt de duineik tot een bijzonder aantrekkelijke gastheer voor diverse soorten insecten, speciaal de Bruine eikenpage (Bink, 1992). Deze dagvlinder is de zeldzaamste en meest bedreigde standvlinder van Zuid-Kennemerland (Mourik et al., 1995). Verder is de overgangszone tussen de lage duineiken en het duingrasland van betekenis voor warmteminnende insecten en de Zandhagedis. Duinstruiken van het Kopje zijn Wilde liguster, Eenstijlige meidoorn, Wilde kardinaalsmuts (de inheemse variëteit) en Zuurbes. Het bladstrooisel is van betekenis voor diverse soorten duinpaddestoelen zoals de aardsterren. Tot deze groep behoren onder andere Gekraagde aardster, Forse aardster en Peperbus (Jalink, 1995).

Faunistisch gezien is het Kopje minder onderzocht en minder befaamd. In de zomer van 2002 is door deskundigen van de KNNV op kleine schaal entomologisch onderzoek verricht. De resultaten (Bijlage 3) geven daarom nog een onvolledig beeld. Vervolgonderzoek is gewenst. De waarnemingen geven wél duidelijk aan dat veel van de duinspecifieke soorten opvallend afwezig zijn. Als oorzaak wordt verwildering van de struwelen verondersteld, waardoor het aantal warme open plekken sterk is afgenomen. Toch zijn er nog soorten waargenomen die vrijwel alleen in het duingebied, of alleen in de regio Zuid-Kennemerland voorkomen. Voorbeelden hiervan zijn de Eikenpage en de Blauwe duinsprinkhaan. Ook van de Zandhagedis, die hier vroeger zeer talrijk was, wordt af en toe nog steeds een enkel exemplaar gezien.

Het is niet te verwachten dat het uitvoeren van maatregelen voor natuurherstel schade zal toebrengen aan de kenmerkende insectenfauna van open duingebieden, integendeel. Deze verwachting wordt ondersteund door het EIS (European Invertebrate Survey) te Leiden.

Foto: Anneke Koper

Zandhagedis tussen Duinroosjes en Groot laddermos.

Nachtegaal en Houtsnip zijn kenmerkende broedvogelsoorten van respectievelijk de struwelen en het opgaand bos in half-open Fakkелgraslandschap (Doing, 1988) van Zuid-Kennemerland; zij bereiken hun hoogste territoriumdichtheid in half-open zandige terreinen (Geelhoed et al., 1998). Twee andere kenmerkende broedvogels zijn Boomleeuwerik en Groene Specht.

Boomleeuwerik is in het Fakkелgras- en Strandwallenlandschap van Zuid-Kennemerland even talrijk, terwijl de Rode-Lijstsoort Groene Specht in het meer gesloten Strandwallenlandschap de hoogste dichtheid bereikt. Voor het foerageren (op de grond) is de Groene specht aangewezen op enigszins kale, zandige bodem zoals voorkomend in het Fakkелgraslandschap (Doing 1988; Geelhoed et al., 1998).

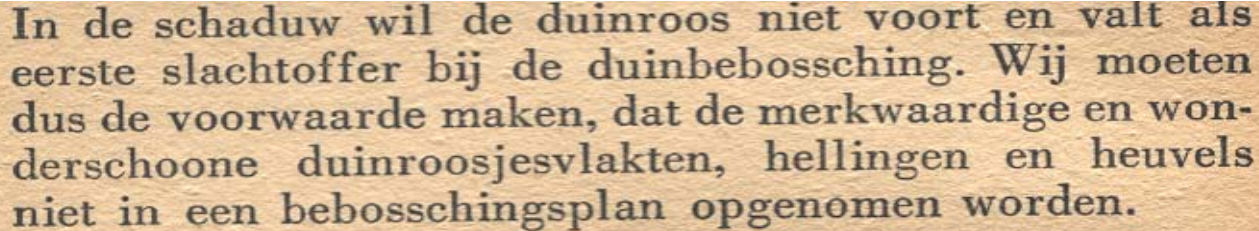
Hoewel van genoemde soorten alleen Nachtegaal is aangetroffen tijdens de inventarisatie in 1999 (bijlage 4), is het voorkomen van de andere soorten bekend van waarnemingen uit het recente verleden en/of naastgelegen terreinen. Ook het voorkomen van Boompieper, zogezegd een iets minder kritische biotoopgenoot van de Boomleeuwerik, wijst op de potentie van het terrein als broedgebied voor de karakteristieke soorten van halfopen, grazig tot zandig duin.

3.3 Bedreigingen

Verruiging, dat is de optelsom van verstruiking, vergrassing en vermossing, is de grootste bedreiging voor de natuur van het Kopje. Door deze processen gaat de eerder genoemde openheid van landschap en vegetatie verloren. Zonlicht en warmte dringen minder tot op de grond door. De karakteristieke planten en dieren worden verdrongen en hun leefgebied raakt versnipperd.

Door hun dichtheid en hoogte vormen de struwelen de grootste bedreiging. Vooral de aangeplante en in de Bloemendaalse duinen niet inheemse Sleedoorn is een plaag. De Sleedoorns, die met behulp van hun uitlopers steeds verder uitdijen, dreigen zelfs het padenstelsel te overwoekeren. Plaatselijk vormen ook Witte abeel, Amerikaanse vogelkers, Sneeuwbes, Rode kamperfoelie, Olijfwilg en gecultiveerde variëteiten van Kardinaalsmuts struweel.

Bij toenemende beschaduwing wordt meer vocht vastgehouden. Grove grassen met slecht verteerbaar strooisel zoals Duinriet en Gestreepte witbol en forse slaapmossen zoals Groot laddermos vormen soortenarme ruigten en pakketten die het duingrasland verdringen. Deze soorten vormen een afsluitend dek op de grond, waardoor het hele ecosysteem van het droge duin ernstig verstoord wordt. Zeldzame plantensoorten kunnen niet meer ontkiemen, kleine kruiden kunnen de concurrentie niet meer aan, zandplekjes voor warmteminnende dieren als de Zandhagedis en insecten verdwijnen, het voedselaanbod voor insectenetende vogels loopt terug.

In de schaduw wil de duinroos niet voort en valt als eerste slachtoffer bij de duinbebossing. Wij moeten dus de voorwaarde maken, dat de merkwaardige en wonderschoone duinroosjesvlakten, hellingen en heuvels niet in een bebosschingsplan opgenomen worden.

Dr. Jac. P. Thijsse in "Onze duinen", 1942

4. Toekomstvisie

4.1. De functies natuur en recreatie

Het Mr. Enschedépark is te verdelen in:

1. een recreatiegebied in het laag gelegen bos met de boomweide.
2. een natuurgebied en extensief wandelgebied op het hoog gelegen Kopje met duingrasland en duineikenbosjes.

Het recreatieve gebruik kan goed samengaan met doelstellingen voor natuurherstel. Het duingrasland op het Kopje ontleent zijn karakter zelfs voor een deel aan de lichte betreding door mensen en honden, zoals die ook plaatsvindt in het Zeedorpenlandschap. Wel is het aan te bevelen om de natuurlijke zonering van de hoog en laag gelegen delen van het duinpark te behouden en waar mogelijk te versterken.

4.2. Streefbeeld natuur

In de afgelopen eeuw zijn de gemeentelijke duingebieden "aangekleed" met bomen en struiken. Daaronder zijn veel exotische soorten of cultivars, die weinig tot niets bijdragen aan het natuurlijke ecosysteem van het duin. Opdringerige struiken hebben zelfs een ronduit negatieve invloed. Voorheen algemene duinsoorten, zoals de Zandhagedis, zijn hierdoor zeldzaam geworden.

De natuur van het Kopje kan versterkt worden door het bevorderen van openheid, die aansluit op het naburige terrein "De Wildernis" en de omgeving van de Appelberg in Koningshof. Het streefbeeld is een afwisseling van schrale duingraslanden met Duinroosje en bosjes van lage duineiken, meidoorns en kardinaalsmutsen. De iets rijkere padranden bestaan uit kruidenrijke tredvegetaties met een zeedorpenkarakter. Enige na te streven doelsoorten staan vermeld in tabel 2.

Foto: Anneke Koper

Aangrenzend duinterrein "De Wildernis"

Insecten	Gewervelden	Vaatplanten	Mossen
Bruine eikenpage	Boomleeuwrik	Kleine ereprijs	Pluimstaartmos
Heivlinder	Groene specht	Zandblauwtje	Etagemos
Kleine parelmoervlinder	Boompieper	Kleine steentijm	
Duinparelmoervlinder		Wilde averuit	Zwammen
Blauwe duinsprinkhaan	Zandhagedis	Walstrobremraap	Forse aardster
			Peperbus

Tabel 2: Doelsoorten voor het Kopje van Aerdenhout.

5. Inrichting en beheer

5.1 *Het inrichtingsplan*

Het streefbeeld natuur kan bereikt worden door herinrichting van het Kopje, waarbij recht wordt gedaan aan de unieke natuurwaarden. Hierbij dient niet alleen rekening te worden gehouden met de landschappelijke en functionele aspecten, maar ook met de specifieke flora en fauna. Het is aan te bevelen om het Kopje onaantrekkelijk te maken voor vandalisme. Bevordering van het doorzicht, het aanbrengen van houten geleidehekjes op de paden en het opheffen van sluippaden kunnen daarbij middelen zijn.

Voor het natuurherstel is het wenselijk om de doorgeschoten struwelen van Sleedoorns, Rimpelroos en andere struiken rigoureuus (met wortel en al) te verwijderen en af te voeren. In het bos onder aan de helling kan het snoeihout verwerkt worden tot takkenrillen, ter verbetering van de bosopbouw en ter markering van het natuurgedeelte van het Kopje. Ook is het dringend nodig om de oude stortplaats van snoeiafval en houtsnippers op te ruimen. In dit voormalige duingrasland heeft zich een vuilnisbelt-achtige ruigte ontwikkeld van Kweek, Brandnetel en Kleefkruid. Na afgraving van de houtsnipperlaag tot op het blonde zand ontstaan weer vestigingsmogelijkheden voor de karakteristieke duinplanten en een leefgebied voor zandminnende dieren als Zandloopkever en Zandhagedis. In de richting van de duinvoet dient het struweel te worden gehandhaafd als mantel van het bos en ten behoeve van de hier jaarlijks broedende Nachtegaal.

Na de herinrichting zal het Kopje weer een kaal kopje met uitzichtpunt zijn, waar het duingrasland zich kan herstellen en de fraaie bosjes van duineiken en de verspreid staande meidoorns en kardinaalsmutsen meer tot hun recht komen. Het duingrasland en de Duinroosjesvegetatie zullen zich naar verwachting snel ontwikkelen uit bestaande kernen in de directe omgeving en uit de zaadvoorraad. Drie tot vijf jaar na de ingreep zullen het bovengenoemde streefbeeld voor de natuur en de vestigingscondities voor de genoemde doelsoorten bereikt kunnen zijn.

Ter versterking van het beeld in het lager gelegen deel van het Mr. Enschedépark kan gedacht worden aan het verwijderen van de kolossale Canadese populieren die door hun zware bladval en beschadwing de groei van kruiden en grassen in de boomweide ernstig belemmeren. De ook aanwezige linden geven veel minder problemen, omdat hun blad sneller verteert. Het mechanische en luidruchtige bladblazen kan dan ook tot het verleden behoren. Ook hier geldt weer dat bij toename van licht en warmte ook dieren als vlinders en sprinkhanen zich meer zullen vertonen.

5.2 *Uitvoering van de herinrichting en het vervolgbeheer*

De haarden van struiken (zie kaart bijlage 1) kunnen worden verwijderd door middel van een handlier, of zo nodig zo laag mogelijk worden afgezaagd met een bosmaaier of motorzaag. Van het vrijkomende hout kunnen in het lager gelegen bos takkenrillen worden gemaakt. Vervolgens zal de ruige kruid- en moslaag moeten worden gemaaid met een lichte maaimachine en goed worden uitgekrabd met een bandhooier. Het vrijkomende maaisel kan met licht materieel uit het terrein worden afgevoerd, of in het lager gelegen bos in de takkenrillen worden verwerkt.

De plaatselijk tot een halve meter dikke laag houtsnippers zal met een compacte graafmachine uit het voormalige duingrasland moeten worden verwijderd. Het snipperafval kan worden afgevoerd met een lichte trekker met aanhanger en op een hoop langs de weg worden gezet. Vandaar kan het worden afgevoerd naar een daartoe bestemde stortplaats. Een alternatief is om de snippers naar het lager gelegen bos af te voeren, waar ze de basis voor de aan te leggen takkenrillen kunnen vormen.

Foto: Anneke Koper

Ruige begroeiing met Brandnetels, Bijvoet en Kweek op de snipperstortplaats.

Om nieuwe verruiging tegen te gaan kan worden volstaan met het maaien van het vrijgemaakte duingrasland: éénmaal per jaar, met afvoer van maaisel. Ook hierbij kan het beste gebruik worden gemaakt van een lichte maaimachine. Gezien de geringe oppervlakte van het terrein en de kwetsbaarheid van de verwachte vegetatie, dient het maaisel bij voorkeur handmatig te worden geharkt en afgevoerd naar de takkenrillen. Het gedeelte waar de snipperhoop tot op het zand is afgegraven heeft waarschijnlijk pas na enkele jaren een maaibeurt.

Om verstoring van flora en fauna zo veel mogelijk te voorkomen is het winterhalfjaar, bij voorkeur van november tot maart, de aangewezen periode om de genoemde werkzaamheden uit te voeren. Voor de uitvoering van het werk is een werkploeg van Stichting Landschapsbeheer Noord-Holland beschikbaar, die met name in de Kennemerduinen veel ervaring heeft opgedaan met dergelijk natuurherstel.

6. Voortgang

6.1 *Communicatie*

Gedurende de hele periode van voorbereiding van de inrichting tot aan de evaluatie zou voorlichting aan het publiek moeten worden gegeven. Dit kan op verschillende manieren: ter plaatse kan een bord worden geplaatst, er kan een lezingavond worden georganiseerd of een excursie door de KNNV en de Vogelwerkgroep worden gegeven. Ook kan informatie worden gegeven op de internetsites van natuurorganisaties en de gemeente, en in de Zandwaaier en de plaatselijke kranten.

6.2 *Monitoring*

Monitoring van de ontwikkeling van flora en fauna geeft inzicht in de effecten van het gevoerde beheer. De KNNV afd. Haarlem e.o. en de Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland zijn bereid om deze monitoring voor de gemeente Bloemendaal uit te voeren en de inventarisaties voort te zetten.

6.3 *Evaluatie*

Na 5 jaar kunnen de KNNV en de Vogelwerkgroep de effecten van het gevoerde beheer beoordelen aan de resultaten van de monitoring door middel van een evaluatierapport. Hieruit zal blijken in hoeverre het streefbeeld van de natuur is bereikt. Op basis daarvan kunnen adviezen voor een volgende beheerperiode worden gegeven.

Literatuur

Arnolds, E.J.M. & E. van der Maarel (1979).

De oecologische groepen in de Standaardlijst van de Nederlandse flora. *Gorteria* 9: 303-312.

Bink, F.A. (1992).

Ecologische atlas van de dagvlinders van Noordwest-Europa. Schuyt & Co, Haarlem

Doing, H. (1988).

Landschapsecologie van de Nederlandse kust. Stichting Duinbehoud en Stichting Publikatiefonds Duinen, Leiden.

Doing, H. (1993).

Het *Sileno-Tortuletum* (ass. nov.), een karakteristieke associatie van het zeedorpenlandschap. *Stratiotes* 6: 40-52.

FLORON (1996).

Handleiding voor het Totaalproject en Rode lijstproject. Stichting FLORON, Leiden.

Geelhoed, S., H. Groot, E. van Huijssteeden, G. van Leeuwen & P. de Nobel (1998).

Vogels in het landschap van Zuid-Kennemerland en de Haarlemmermeer. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Jalink, L.M. (1995).

De aardsterren van Nederland en België. *Coolia* 38 suppl.

Meijden, R. van der (1996).

Heukels' Flora van Nederland. Wolters-Noordhoff, Groningen.

Meijden, R. van der et al. (2000).

Bedreigde en kwetsbare vaatplanten in Nederland. *Gorteria* 26 (4).

Meijden, R. van der, L. van Duuren, E.J. Weeda & C.L. Plate (1990). Standaardlijst van de Nederlandse flora 1990. *Gorteria* 17 (5).

Mourik, J., P. Kan, M. Eggenkamp & T. Schadenberg (1995).

Voorlopige atlas van de dagvlinders van Zuid-Kennemerland. KNNV Dagvlinderwerkgroep Zuid-Kennemerland, KNNV Afdeling Haarlem e.o.

Mourik, J., S.C.V. Geelhoed & C.H. Langeveld (2002).

Op stap langs Hout en Spaarne. KNNV Uitgeverij, Utrecht.

Nierhoff, A.M.G. (1963).

Bloemendaal lanen en wegen. Uitgave Gemeente Bloemendaal.

Schaminée, J.H.J., A.H.F. Stortelder & E.J. Weeda (1996).

De Vegetatie van Nederland 3.

Plantengemeenschappen van graslanden, zomen en droge heiden. Opulus Press, Uppsala /Leiden.

Sterck-Prooot, J.M. in C.W.D. Vrijland (1975).
Geschiedenis van Bloemendaal en Aerdenhout.

Stichting Duinbehoud (2001).
Insecten in de duinen. Duin 24 (4).

Weeda, E.J. (1979).
Voorkomen en standplaats van *Veronica praecox* All. en *Veronica verna* L. in Nederland.
Gorteria 9:312-321.

Weeda, E.J. in J. Mennema, A.J. Quené-Boterbrood & C.L. Plate (1980).
Voorjaars-ereprijs. Atlas van de Nederlandse Flora 1. Uitgestorven en zeer zeldzame planten.

Weeda, E.J., R. Westra, Ch. Westra & T. Westra (1988).
Nederlandse Oecologische Flora. Wilde planten en hun relaties 3. IVN, Amsterdam.

Adressen

KNNV Afdeling Haarlem e.o.
p/a Prof. Boumanstraat 30
2035 AT Haarlem

Vogelwerkgroep Zuid-Kennemerland
p/a A. van der Hulstlaan 10
2121 XM Bennebroek

Afschriften van dit rapport zijn verzonden aan:

Burgemeester en Wethouders van de gemeente Bloemendaal

De Milieuraad van de gemeente Bloemendaal

Stichting Duinbehoud

Stichting Zuid-Kennemerland Natuurlijk

N.V. PWN afdeling Zuid-Kennemerland

Staatsbosbeheer afdeling Zuid-Kennemerland

Vereniging Natuurmonumenten afdeling Zuid-Kennemerland

De Secretaris van het Nationaal Park Zuid-Kennemerland